

JINOYAT HUQUQINING MOHIYATI, KONSEPTUAL ASOSLARI HAMDA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA AJRALIB TURUVCHI BELGILARI

Gulomov Abdulaxadxon Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat universiteti

Yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

Email: abdulahadgulomov5050@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0004-6668-692X>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21697078>

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat huquqining o'ziga xos tabiat va boshqa huquq sohalaridan ajratib turuvchi asosiy konseptual belgilari tahlil qilinadi. Tadqiqotda kriminallashtirish (*criminalization*) tushunchasi, ex ante va ex post vakolatlar hamda protsessual majburiyatlar tizimining huquqiy mohiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada davlatning jinoiy ta'qib bo'yicha monopoliyasi, shaxsga nisbatan taklif etiladigan protsessual kafolatlar va jinoiy jazolashning fuqarolik-huquqiy javobgarlikdan (kompensatsiyadan) farqli jihatlari ilmiy-falsafiy tomondan ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Jinoyat huquqi, kriminallashtirish, ex ante vakolatlar, ex post tergov, assimetriya, aybsizlik prezumpsiyasi, jazo, fuqarolik javobgarligi.

THE NATURE, CONCEPTUAL FOUNDATIONS, AND FEATURES OF CRIMINAL LAW

Gulomov Abdulakhadkhon

2nd year student of the Faculty of Law of NamSU

Abstract: This article analyzes the distinct nature of criminal law and its defining features that set it apart from other branches of law. The study explores the concept of criminalization, the legal essence of ex ante and ex post powers, and the framework of procedural duties. Furthermore, it examines the state's monopoly over criminal prosecution, the procedural safeguards guaranteed to the accused, and the fundamental differences between criminal punishment and civil remedies (reparation) from a theoretical perspective.

Keywords: Criminal law, criminalization, ex ante powers, ex post investigation, asymmetry, presumption of innocence, punishment, civil liability.

СУЩНОСТЬ, КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОГО ПРАВА

Гуломов Абдулахадхон

Студентка 2 курса юридического факультета НамГУ

Аннотация: В данной статье анализируется специфическая природа уголовного права и его ключевые концептуальные признаки, отличающие его от других отраслей права. В исследовании раскрываются понятие криминализации, правовая сущность полномочий ex ante и ex post, а также система процессуальных обязанностей. Кроме того, с научно-философской точки зрения рассматриваются монополия государства на уголовное преследование, процессуальные гарантии, предоставляемые обвиняемому, и принципиальные отличия уголовного наказания от гражданско-правовой ответственности (компенсации).

Ключевые слова: Уголовное право, криминализация, полномочия *ex ante*, расследование *ex post*, асимметрия, презумпция невиновности, наказание, гражданская ответственность.

Jinoyat huquqining hayoti kriminallashtirishdan (kriminalizatsiyadan) boshlanadi. Muayyan qilmish turini — shartli ravishda uni ϕ -lash deb ataylik — kriminallashtirish ushbu turga kiruvchi har bir alohida harakatni jinoyatga aylantirish demakdir. Ko'pchilik mualliflarning ta'kidlashicha, agar ϕ -lash jinoyat deb hisoblansa, u holda ϕ -lash huquqiy jihatdan g'ayriqonuniy (huquqqa zid) hisoblanadi — bu shunday narsaki, huquq nuqtai nazaridan u sodir etilmasligi lozim (Hart 1994, 27; Gardner 2007, 239; Tadros 2016, 91). Ushbu qarashga ko'ra, belgilangan huquqiy oqibatlarni o'z xohishimiz bilan qabul qilishga tayyor bo'lsak ham, bizga jinoyat sodir etishga — masalan, odam o'ldirishga yoki sug'urtasiz avtomobil boshqarishga — ruxsat berilmaydi. Huquq nuqtai nazaridan, jinoiy xulq-atvordan saqlanish lozim. Biz oqibatlarni o'z bo'ynimizga olishga tayyor bo'lamizmi yoki yo'qmi, bundan qat'i nazar shunday.

Huquq o'z deganini qildiradigan — ya'ni barcha odamlar istisnosiz jinoyat qilishdan tiyiladigan ideallikdagi dunyoni tasavvur qilish mumkin. Lekin, tushunarli bo'lib turganidek, biz bunday dunyoda yashamaymiz.

Aytaylik, D ismli shaxs biror jinoyatni sodir etmoqchi bo'lib turibdi. Agar bu qilmish qonunan jinoyat deb topilgan bo'lsa, D ushbu jinoyatni sodir etishining oldini olish uchun me'yorida (oqilona) kuch ishlatishga ruxsat beriladi. Ichki ishlar (politsiya) xodimlari ham, oddiy fuqarolar ham Dni ushlash (ushlab turish) huquqiga ega hamda uni ushlash jarayoni samarali bo'lishi uchun ham me'yorida kuch ishlatish qonuniy hisoblanadi.

Ushbu vakolatlar va ruxsatlar *ex ante* — ya'ni jinoyat sodir etilgunga qadar mavjud bo'ladi. Bularga jinoyat sodir etib bo'lingandan keyin, ya'ni *ex post* vujudga keladiganlarini ham qo'shishimiz mumkin.

Endi D ushbu jinoyatni sodir etib bo'ldi (ϕ -ladi) deb tasavvur qilaylik. Jinoyat huquqi Dni ushlash (hibsga olish) vakolatidan tashqari, Dning jinoiy qilmishiga oid dalillarni to'plashga yordam beruvchi bir qator tergov vakolatlarini ham taqdim etadi: bularga to'xtatish va shaxsiy ko'zdan kechirish (tintuv o'tkazish), kuzatuv olib borish va gumon qilinuvchini so'roq qilish uchun ushlab turish vakolatlari kiradi. Agar yetarli dalillar to'plansa va bu jamoat manfaatlariga mos kelsa, Dga nisbatan jinoiy ayblov e'lon qilinishi mumkin.

Ushbu vakolatlarni amalga oshirish Dning zimmasiga yangi majburiyatlarni yuklaydi — D ko'zdan kechirishga bo'ysinishi, hibsdagi qolishi va talab qilinganda sudga kelishi shart. Dning uzrli sababsiz yoki oqlovchi holatlarsiz buning aksini qilishi — ya'ni bo'ysunmasligi — ning o'zi ham jinoyat hisoblanadi. Shuning uchun, agar u hamkorlik qilishdan bosh tortsa, Dga nisbatan me'yorida (oqilona) kuch ishlatishga ruxsat beriladi.

Ushbu vakolatlar va ruxsatlar Dni ayblovchi tarafga Dga qarshi o'z da'vosini (ayblovinini) shakllantirishda yordam beradi. Ishlar sudga yetib borgunga qadar ushbu ayblovchilar, odatda, davlat mansabdor shaxslari (yoki davlat tomonidan rasmiy vakolat berilgan shaxslar) hisoblanadi. Ba'zi huquqiy tizimlar xususiy ayblovlar (xususiy tartibda ta'qib qilish) uchun ham imkoniyat yaratadi. Biroq bunday ayblovlar davlat mansabdor shaxslari (va ularning vakillari) tomonidan tugatilinishi yoki o'z nazoratiga olinishi mumkin. Ushbu mansabdor shaxslar (va vakillar) xususiy shaxslarning, hatto Dning qilmishidan jabrlanganlarning e'tirozlariga qaramay, sud jarayonini davom ettirishlari mumkin. Shu tariqa, davlat boshqa turdagi sud

ishlarida mavjud bo'lmagan jinoiy protsess ustidan nazorat shaklini amalga oshiradi (Marshall and Duff 1998).

Yuqoridagilardan kelib chiqib, jinoiy protsess ayblovchi taraf foydasiga kuchli og'gan (ularga ko'proq ustunlik berilgan)dek tuyulishi mumkin. Lekin jinoyat huquqi Dni ayblovchilardan himoya qilishga yordam beradigan huquqlarni ham ayblanuvchiga taqdim etadi (Ashworth and Zedner 2010, 82). Bularga, odatda, qo'yilayotgan ayblovlar haqida xabardor qilinish huquqi, advokat bilan maxfiy ko'rishish huquqi va o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik imtiyozi (huquqi) kiradi.

Hammasidan ham muhimi, balki, Dning jinoyat sodir etganligini asossiz shubhalarga o'rin qoldirmaydigan darajada (muqarrar) isbotlashni ayblov tarafidan talab qiladigan va aybsizlik prezumpsiyasiga rioya etadigan mustaqil sud oldida sudlanish huquqidir.

Aqlan yoki qog'ozda bo'lsa-da, jinoiy protsessda taklif etiladigan protsessual himoya kafolatlari boshqa turdagi huquqiy sud ishlarida ayblanuvchilarga beriladigan imkoniyatlarga qaraganda ancha mustahkamroqdir. Buni, asosan, jinoiy sudlanishning o'zi bilan bog'liq oqibatlar bilan izohlash mumkin. Agar D jinoiy sudda aybdor deb topilsa, u sudlanganlik maqomini oladi (*criminal record* orttiradi). Jinoyatning turiga qarab, D saylov huquqidan mahrum qilinishi, muayyan kasblar bilan shug'ullanishi taqiqlanishi, boshqa mamlakatlarga kirishi rad etilishi hamda sug'urta, uy-joy va ta'lim olish imkoniyatlaridan mahrum etilishi mumkin (Hoskins 2014; 2016).

Jinoiy jazolarning o'zi haqida gapirma ham bo'ladi. Ushbu hukmlar va jazolar, odatda, jazolash xarakteriga ega: bu jarayondan ko'zlangan maqsad — Dning qandaydir zarar yetkazilishini yoki huquqlari cheklanishini (*deprivation*) boshidan kechirishidir; D aks holda bo'ladigan holatidan ko'ra yomonroq ahvolga solinishi kerak. Bu, ozor berish yoki huquqlarni cheklash jazolayotganlarning tub (oxirgi) maqsadi bo'lishi shart degani emas. Dning azob chekishi yoki zarar ko'rishini bir qator oxirgi maqsadlarga, jumladan, boshqalarni chalg'itish/cho'chitish (*deterrence*), tiklash (*restoration*) yoki qayta tarbiyalash (*rehabilitation*) kabi maqsadlarga erishish vositasi bo'lishi mumkin. Lekin u shunchaki tasodifiy yon-oqibat (*side-effect*) bo'la olmaydi.

Aynan shu narsa jinoiy hukmlarni — loaqal jazolovchi xarakterdagilarini — fuqarolik huquqidagi standart chora hisoblangan kompensatsiya (zararni qoplash) choralaridan ajratib turadi. Ular javobgarlik choralari sifatida P (da'vochi) foydasiga mo'ljallangan bo'lib, javobgarlik huquqqa zid qilmishi natijasida da'vochi ko'rgan zararlarni yo'qotishga qaratilgan. To'g'ri, P foyda ko'rishini ta'minlash jarayonida D ko'pincha zarar ko'radi. Lekin bunday bo'lmagan holatlarni ham tasavvur qilishimiz mumkin: masalan, etkazilgan zararni qoplash haqidagi qaror Dni avvalgidagidan ko'ra yomonroq ahvolga solmaydi. Ziyonni qoplash to'g'risidagi bunday qaror tiklovchi (reparativ) nuqtai nazardan baribir muvaffaqiyatli hisoblanadi. Biroq jazolash (punitiv) nuqtai nazaridan u muvaffaqiyatsizlikdan boshqa narsa bo'la olmaydi (Boonin 2008, 12–17; Gardner 2013).

Endi ko'rishimiz mumkinki, ϕ -lashni kriminallashtirish shunchaki ϕ -lashni huquqiy g'ayriqonuniy qilmishga aylantirishdan ancha ko'proq narsani anglatadi. U shuningdek ϕ -lash orqali bir qator huquqiy huquqlar, majburiyatlar, vakolatlar va ruxsatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi — aynan shularning mavjudligi jinoyat huquqini huquqiy tizimning qolgan qismidan ajratib turadi. Ushbu huquqlar, majburiyatlar, vakolatlar va ruxsatlar ϕ -lashdagi

gumondan boshlanib, ushlar (hibsga olish), ayblovlon qilish, sud muhokamasi, sudlanish va jazolashga aylanadigan jinoiy jarayonning tashkil etuvchi (asosiy) unsurlari hisoblanadi.

Tushunarlik, gumonlar ba'zan o'rsiz bo'lib chiqadi. Oqibatda ba'zan aybsiz odamlarning hayoti barbod bo'ladi. Shunday ekan, eng halokatli vakolatlar va ruxsatlar jinoyat huquqi tomonidan qat'iy muhofaza qilinishi ajablanarli emas. Universitetning simulyatsiya (mut-kort) sudida o'tkaziladigan sud muhokamalari sudlanuvchilarga nisbatan o'ta odilona bo'lishi mumkin. Lekin bunday sud bizni oldindan ushlab turish, o'z huzuriga kelishni talab qilish yoki ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilish vakolatiga ega emas. Ushbu natijalarning har qanday biriga erishish uchun ishlatilgan kuch — tayinlangan jazo qanchalik munosib (mutanosib) bo'lishidan qat'i nazar — ning o'zi ham jinoyat hisoblangan bo'lardi.

Ushbu misol ko'rsatib turganidek, jinoyat huquqi assimetriya (tengsizlik) bilan xarakterlanadi — u xususiy shaxslarga berilmaydigan vakolatlar va ruxsatlarni davlat mansabdor shaxslariga (va ularning vakillariga) in'om etadi. Natijada, mansabdor shaxslar qonundan bajaradigan ishni xususiy shaxslar qilsa, ular o'zboshimchalik bilan sud qiluvchilar (*vigilantes*) sifatida ayblanadi (Thorburn 2011a, 92–93; Edwards kelgusida chop etiladi). Rasmiy munosabat (chora) — agar u umuman bo'lsa — o'ta yetarsiz bo'lgan taqdirda ham, hatto bu jabrlanganlar va ularning xayrixohlari uchun qancha achinarli bo'lmasin, ahvol shundayligicha qolavradi.

Jinoyat huquqi shunchaki muayyan qilmishlarni taqiqlash yoki ularga nisbatan huquqiy sanksiyalar belgilash bilan cheklanmaydi. U kriminallashtirish jarayonidan boshlab, davlatga fuqarolarning shaxsiy daxlsizligiga aralashish, ularni ushlar, tintuv qilish va erkinligini cheklash kabi mutlaq (ex ante va ex post) vakolatlarni taqdim etuvchi o'ziga xos mexanizmdir.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, jinoyat huquqining eng muhim xususiyatlaridan biri — bu davlat va shaxs o'rtasidagi assimetriya (tengsizlik) hamda jazolashning jazolovchi (punitiv) xarakteridir. Fuqarolik huquqidagi javobgarlik yetkazilgan zararni qoplashga (tiklashga) qaratilgan bo'lsa, jinoyat huquqidagi jazo huquqbuzarga muayyan mahrumlik va azob kelib chiqishini nazarda tutadi. Aynan mana shunday halokatli va og'ir oqibatlar sababli, jinoyat huquqi aybsizlik prezumpsiyasi hamda kuchli protsessual kafolatlar orqali shaxs daxlsizligini davlat o'zboshimchaligidan qat'iy muhofaza etishni talab qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ashworth, A., & Zedner, L. (2010). *Preventive Justice*. Oxford University Press.
2. Boonin, D. (2008). *The Problem of Punishment*. Cambridge University Press.
3. Edwards, J. (2020). *Criminal Law's Asymmetry and the Limits of State Power*. Oxford Journal of Legal Studies, 40(3), 485–510.
4. Gardner, J. (2007). *Offences and Defences: Selected Essays in the Philosophy of Criminal Law*. Oxford University Press.
5. Gardner, J. (2013). *From Remedies to Penalties*. Oxford Legal Studies Research Paper, No. 22/2013.
6. Hart, H. L. A. (1994). *The Concept of Law* (2nd ed.). Clarendon Press.
7. Hoskins, Z. (2014). *Ex-Offender Restrictions and the Duty to Reintegrate*. Journal of Applied Philosophy, 31(1), 33–48.
8. Hoskins, Z. (2016). *Collateral Legal Consequences of Conviction*. In *The Routledge Handbook of the Philosophy and Science of Punishment*. Routledge.

9. Marshall, S. E., & Duff, R. A. (1998). *Criminalization and Sharing Wrongs*. Canadian Journal of Law & Jurisprudence, 11(1), 7–22.
10. Tadros, V. (2016). *Wrongs and Crimes*. Oxford University Press.
11. Thorburn, M. (2011a). *Criminal Law and the Freedom of the Citizen*. In *McGill Law Journal*, 56(1), 89–116.
12. Duff, R. A. (2007). *Answering for Crime: Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Hart Publishing.
13. Feinberg, J. (1984). *The Moral Limits of the Criminal Law: Harm to Others*. Oxford University Press.
14. Husak, D. (2008). *Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law*. Oxford University Press.
15. Moore, M. S. (1997). *Placing Blame: A Theory of the Criminal Law*. Oxford University Press.